

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ**

Калініченко Тетяна Володимирівна

УДК 378.147:316.77(043.3)

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українській інженерно-педагогічній академії, Міністерство освіти і науки України, м. Харків.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор
Коваленко Олена Едуардівна,
Українська інженерно-педагогічна академія,
ректор, м. Харків.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Волкова Наталія Павлівна,
Приватний вищий навчальний заклад
«Дніпропетровський університет імені Альфреда
Нобеля», завідувач кафедри педагогіки та
психології, м. Дніпро;

кандидат педагогічних наук, доцент
Солодовник Тетяна Олександрівна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», доцент
кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами, м. Харків.

Захист відбудеться «19» жовтня 2016 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.108.01 в Українській інженерно-педагогічній академії за адресою: вул. Університетська, 16, зала засідань, м. Харків, 61003.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Української інженерно-педагогічної академії за адресою: вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003.

Автореферат розісланий «17» вересня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.С. Ковальська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства обумовлений інтеграцією системи вищої освіти України в Європейській освітній простір, що визначає основні напрями реформування національної освітньої системи, серед яких підвищення її якості, модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу. Про це свідчать Закон України «Про вищу освіту» (ст. 3, ст.10), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки тощо. Серед пріоритетних напрямів розвитку освіти виокремлено й удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів, які готують кваліфікованих робочих. Такими фахівцями є викладачі технічних дисциплін, які отримують відповідну освіту у вищих інженерно-педагогічних навчальних закладах за напрямом 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)».

Згідно з Концепцією підготовки цих фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (2015 р.), розробленою колективом науковців Української інженерно-педагогічної академії (УІПА) під керівництвом професора О. Коваленко, однією з компетентностей, яка має бути у них сформована, є комунікативна. Ця компетентність передбачає знання основ комунікації, уміння та навички їх застосування на практиці, сформованість певних якостей та установок особистості, що забезпечують здійснення ефективного комунікативного процесу (спілкування). Необхідність формування комунікативної компетентності актуалізується й тим, що всі види професійної педагогічної діяльності викладачів технічних дисциплін базуються саме на комунікативних процесах. Отже, високий рівень сформованості комунікативної компетентності є необхідною умовою якісного виконання майбутніми викладачами технічних дисциплін професійної педагогічної діяльності.

Проблема формування комунікативної компетентності у фахівців активно досліджується у педагогічній науці. Сутність й зміст комунікативної компетентності у своїх роботах аналізують Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, Н. Бордовська, Т. Бутенко, Н. Волкова, Ю. Ємельянова, З. Єрмакова, І. Зимняя, І. Зязюн, В. Кан-Калик, О. Корніяка, Н. Кузьміна, О. Леонтєв, А. Маркова, Р. Немов, Л. Петровська, А. Реан, І. Риданова, Є. Руденський, В. Сластьонін, В. Якунін та ін. Дослідженню проблеми навчання комунікативній діяльності у процесі підготовки педагогічних кадрів, визначенню її змісту, структури, компонентів присвячені роботи В. Андрєєва, В. Гриньової, А. Добровича, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Н. Кузьміної, А. Леонтєва, Б. Ломова, Ф. Рахматуліної, В. Семиченко та інших. Питання формування фахових компетентностей, у тому числі і комунікативної компетентності, культури професійного спілкування майбутніх інженерів-педагогів аналізуються у роботах Н. Брюханової, З. Єрмакової, Т. Кашпур, О. Коваленко, В. Кочиної, О. Скібіної, Л. Тархан, Б. Шевеля та інших. При цьому особливостям і специфіці формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у наукових дослідженнях приділяється недостатньо уваги.

Аналіз існуючих методик формування комунікативної компетентності у цих

фахівців показав, що такий процес носить фрагментарний, несистемний, епізодичний характер. В існуючих методиках не враховується необхідність формування комунікативної компетентності у всіх видах діяльності викладача технічних дисциплін (методичній, навчальній, науково-дослідній та управлінській), що негативно впливає на якість їхньої педагогічної діяльності в цілому. Про це свідчать результати проведеного аналізу діяльності студентів інженерно-педагогічних спеціальностей в ході проходження ними педагогічних практик, а саме низький рівень сформованості комунікативної компетентності, інтуїтивне здійснення ними комунікативної діяльності.

Отже, ситуація, що склалася в інженерно-педагогічній освіті, характеризується наявністю суперечностей між:

- потребою суспільства у викладачах технічних дисциплін з високим рівнем сформованості комунікативної компетентності та недостатнім рівнем її формування в процесі фахової підготовки;

- необхідністю вдосконалення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки та недостатньою розробленістю теоретичних та методичних основ її формування.

Наявність цих суперечностей обумовлюють існування **проблеми**, яка полягає у підвищенні рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін в процесі фахової підготовки шляхом теоретичного обґрунтування, розробки та експериментальної перевірки методики її формування. Це і обумовило вибір теми дослідження **«Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін в процесі фахової підготовки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи, яка проводиться спільно з Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та навчально-методичною лабораторією з проблем інженерно-педагогічної освіти, створеної на базі Української інженерно-педагогічної академії, в межах наукової теми «Формування комунікативних умінь у майбутніх інженерів-педагогів» (протокол №10 від 18 грудня 2007р.). Тему дисертаційної роботи затверджено рішенням Вченої ради УПА (протокол №3 від 30.10.2012р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №9 від 27.11.2012р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити методику (цілі, зміст, метод та засоби) формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Визначити зміст і структуру комунікативної компетентності викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки.
2. Здійснити аналіз стану формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки та визначити

проблему дослідження.

3. Теоретично обґрунтувати та розробити моделі цілей, змісту, методу та засобів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки.
4. Розробити та експериментально перевірити результативність методики формування комунікативної компетентності викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки.

Об'єкт дослідження – процес фахової підготовки майбутніх викладачів технічних дисциплін.

Предмет дослідження – цілі, зміст, метод та засоби формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін підвищиться за умови її формування на основі системи видів педагогічної діяльності (навчальної, методичної, науково-дослідної, управлінської) викладача технічних дисциплін за загальною, загально-педагогічною та спеціально-педагогічною складовими когнітивно-діяльнісного компоненту комунікативної компетентності.

Методологічну й теоретичну основу дослідження становлять положення і висновки щодо:

- структури, функцій, етапів та видів професійної педагогічної діяльності (Н. Волкова, Е. Зеєр, І. Зимня, Г. Карпова, Ю. Кожухов, О. Коваленко, Н. Кузьміна, В. Ледньов, А. Маркова, І. Подласий, О. Романовський, В. Семиченко, В. Сластьонін, Т. Туркот, О. Щербаков, В. Ягупов);

- структури, характеристики, функцій, етапів спілкування (Г. Андрєєва, О. Бодаєв, Л. Буєва, Д. Ельконін, Є. Єрастов, І. Зимня, М. Каган, О. Леонтєв, М. Лісіна, Б. Ломов, Б. Паригін, А. Петровський, Ф. Рахматуліна, В. Соковнін);

- характеристики професійної компетентності викладача (О. Гура, А. Маркова, М. Сибирська);

- сутності, змісту, структури комунікативної компетентності педагога (Г. Андрєєва, Н. Бордовська, Н. Бутенко, Т. Бутенко, Н. Волкова, Л. Дідух, Ю. Жуков, І. Зимня, І. Зязюн, В. Кан-Калик, О. Корніяка, Н. Кузьміна, О. Леонтєв, А. Маркова, Л. Петровська, І. Риданова, В. Сластьонін, В. Якунін);

- змісту комунікативних умінь педагога (М. Васильєва, В. Кан-Калик, В. Каплінський, А. Курбанова, О. Леонтєв, Н. Плешкова, М. Полєнова, Ф. Рахматуліна, Є. Руденський, Л. Тархан, Т. Туркот, Т. Шепеленко, О. Яковліва);

- підходів до цілепокладання (В. Беспалько, О. Коваленко, В. Козаков, М. Лазарєв, А. Мелецінек, Т. Питинова, В. Селюкова);

- теорії поетапного формування розумових, професійних дій (П. Гальперін, О. Коваленко, С. Рубінштейн, Н. Тализіна);

- специфіки викладання технічних дисциплін (Н. Брюханова, О. Коваленко, М. Лазарєв, В. Скакун).

Для вирішення поставлених завдань було використано наступні **методи дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз педагогічної, психологічної, дидактико-методичної літератури з обраної проблеми з метою визначення стану її розробки в науковій літературі; порівняння, узагальнення та систематизація теоретичного та практичного матеріалу; теоретичне моделювання для розробки моделей цілей, змісту, методу та засобів формування комунікативної компетентності у майбутніх викладачів технічних дисциплін в процесі фахової підготовки;

- *емпіричні*: педагогічне спостереження за діяльністю студентів інженерно-педагогічних спеціальностей в ході формування комунікативної компетентності; анкетування та опитування викладачів навчальних закладів системи професійно-технічної освіти для визначення рівня сформованості комунікативної компетентності у студентів в ході педагогічної практики; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) для перевірки розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки;

- *математичні*: статистичні методи при обробці результатів експерименту; метод розрахунку коефіцієнту взаємної сполученості, метод середнього арифметичного, методика розрахунку статистичного непараметричного критерію χ^2 (хі-квадрат), розрахунок відносної та абсолютної ефективності, метод розрахунку коефіцієнту кореляції по Спірмену для кількісного та якісного аналізу експериментальних даних, обробки результатів експерименту, забезпечення достовірності дослідження.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

уперше теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено:

- методику формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки на основі системи видів педагогічної діяльності (навчальної, методичної, науково-дослідної, управлінської) викладача технічних дисциплін;

- модель змісту формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін, який відображає три складові когнітивно-діяльнісного компоненту комунікативної компетентності: загальну, загально-педагогічну та спеціально-педагогічну;

- модель комплексних засобів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін, яка містить декларативну і процедурну частини; декларативна частина включає завдання, спрямовані на оволодіння трьома складовими (загальною, загально-педагогічною та спеціально-педагогічною); процедурна частина містить етапи розв'язання професійно-комунікативних завдань (розуміння постановки задачі, розв'язання задачі, аналіз отриманого рішення);

подальшого розвитку набули:

- структура комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін; подальший розвиток полягає у системному відображенні таких видів педагогічної діяльності, як навчальна, методична, науково-дослідна та управлінська за

загальною, загально-педагогічною, спеціально-педагогічною складовими когнітивно-діяльнісного компонента комунікативної компетентності;

- метод формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін, який містить наступні етапи засвоєння професійної діяльності: формування мотивації, формування базових знань та вмінь, формування інформаційної бази шляхом ознайомлення із діяльністю та її орієнтовною основою, виконання дій у різних формах, контроль і корекція діяльності; подальший розвиток полягає у одночасному формуванні трьох складових когнітивно-діяльнісного компонента комунікативної компетентності (загальної, загально-педагогічної та спеціально-педагогічної).

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні в процес фахової підготовки майбутніх викладачів технічних дисциплін теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної методики формування комунікативної компетентності, курсу «Комунікативні процеси в педагогічній діяльності» для студентів, які навчаються за напрямом 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», та його методичного забезпечення, а саме навчального посібника для студентів вищих навчальних закладів інженерно-педагогічних спеціальностей, методичних рекомендацій до практичних занять для студентів інженерно-педагогічних спеціальностей, методичних вказівок по організації та плануванню їхньої самостійної роботи.

Результати дисертаційної роботи **впроваджено** у навчальний процес Української інженерно-педагогічної академії (довідка №106-01/20а від 04.09.2015р.), КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка №01-12/695/а від 08.09.2015р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 64-08/31 від 12.01.2016р.).

Теоретичні положення та практичні результати дослідження можуть бути використані у процесі фахової підготовки майбутніх викладачів технічних дисциплін у вищих інженерно-педагогічних навчальних закладах та у системі підвищення кваліфікації викладачів технічних дисциплін при проведенні спецсеминарів, практикумів, факультативів.

Особистий внесок здобувача. У працях, написаних у співавторстві, здобувачеві належать (відповідно до списку публікацій): [1] – характеристика складових комунікативної компетентності та розробка засобів її формування; [2] – розробка змісту формування комунікативної компетентності у майбутніх викладачів технічних дисциплін; [16] – визначення методів, засобів і форм організації самостійної роботи студентів під час формування у них комунікативної компетентності; [17] – визначення методів, засобів і форм організації самостійної роботи студентів при підготовці до практичних занять та щодо роботи у позаурочний час у процесі формування у них комунікативної компетентності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися, обговорювалися та були схвалені на *Міжнародних науково-практичних конференціях*: «Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Теорія і практика» (Харків-Крим-Алупка, 2007р.), «Внесок

академіка В. С. Ледньова у становлення та розвиток теорії і структури змісту сучасної інженерно-педагогічної освіти» (Харків, 2009р.), «Управління в освіті» (Львів, 2013р.); на *Всеукраїнських конференціях*: «Стратегія посилення самостійної роботи студентів у контексті приєднання України до Болонського процесу» (Харків, 2004р.), «Проблеми інженерно-педагогічної освіти. Теорія і практика» (Харків-Крим-Алупка, 2005р.), «Психолого-педагогічні проблеми технічної творчості» (Артемівськ, 2006р.); на *науково-практичних конференціях Української інженерно-педагогічної академії*: XXXVII (Харків, 2004р.), XXXVIII (Харків, 2005р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дослідження відображено у 17 публікаціях (із них 13 одноосібних), з яких 7 статей – у провідних наукових фахових виданнях України (з них 1 стаття – у виданні України, що включено до міжнародних наукометричних баз), 4 тези – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 стаття – в іншому виданні, 2 навчальних посібника, 3 методичні вказівки.

Обсяг і структура дисертації зумовлені логікою дослідження і поставленими завданнями. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків по кожному розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (226 найменувань, із них 15 – іноземною мовою), 10 додатків на 162 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 407 сторінок, із них 192 сторінки основного тексту. Робота містить 17 таблиць, 42 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і зазначено ступінь розробленості обраної проблеми; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення роботи, представлено відомості про апробацію й упровадження здобутих результатів, особистий внесок автора, публікації та структуру дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні основи формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки»** – проаналізовано особливості педагогічної діяльності викладачів технічних дисциплін; визначено зміст і структуру їхньої комунікативної компетентності; проаналізовано стан формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки та визначено проблему дослідження; теоретично обґрунтовано моделі цілей, змісту, методу та засобів формування комунікативної компетентності цих фахівців.

Сучасна система освіти України перебуває на етапі реформування відповідно до європейських вимог, однією з яких є підвищення якості освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу, що дозволить здійснювати підготовку професійно й соціально мобільних фахівців, які володіють глибокими професійними знаннями та уміннями, здатних до реалізації творчих підходів й ефективної комунікації у професійній діяльності. Відповідно до цих вимог колективом науковців Української інженерно-педагогічної академії розроблено Концепцію підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти

за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» (2015 р.), підґрунтям якої є компетентнісний підхід, що забезпечує підготовку викладачів технічних дисциплін, здатних до креативного виконання професійних завдань, самовдосконалення й здійснення ефективного педагогічного спілкування. У Концепції представлена структура професійної компетентності цих фахівців, одним з компонентів якої є комунікативна компетентність.

Подальший аналіз змісту видів педагогічної діяльності (навчальної, методичної, науково-дослідної, управлінської) викладачів технічних дисциплін виявив наявність у всіх видах їхньої педагогічної діяльності дій, які пов'язані з підготовкою й організацією взаємодії, спілкування, зі встановленням контакту з учнями, колегами, батьками, з аналізом здійсненого спілкування. Це підтверджує, що комунікативна компетентність цих фахівців реалізується при здійсненні ними і навчальної, і методичної, і науково-дослідної, і управлінської діяльності, тобто вона має наскрізний характер. Отже, формування комунікативної компетентності у майбутніх викладачів технічних дисциплін є важливою і необхідною умовою якісного виконання ними всіх видів професійної педагогічної діяльності.

На основі аналізу наукових джерел (М. Бігдан, Т. Бутенко, Н. Волкова, Л. Дідух, З. Єрмакова, І. Зимняя, І. Зязюн, В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, О. Леонт'єв, А. Маркова, Р. Немов, І. Риданова, В. Сластьонін, В. Якунін), порівняння й узагальнення отриманих результатів комунікативну компетентність викладача технічних дисциплін визначено як його здатність до проектування, реалізації, аналізу і контролю комунікативної діяльності, що виконується ним у всіх видах професійної педагогічної діяльності (навчальній, методичній, науково-дослідній, управлінській). Структура комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін містить мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний та особистісний компоненти.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає усвідомлення, розуміння важливості комунікативних процесів для якісного виконання всіх видів педагогічної діяльності, впевненість у необхідності оволодіння комунікативними техніками, прагнення до самовдосконалення, саморозвитку у сфері комунікативної взаємодії.

Когнітивно-діяльнісний компонент структуровано за загальною, загально-педагогічною та спеціально-педагогічною складовими, які мають свої особливості у різних видах педагогічної діяльності (навчальній, методичній, науково-дослідній та управлінській). Загальна складова відображає особливості повсякденного спілкування, що не залежать від професійної діяльності (прогнозування реакції співрозмовника, встановлення контакту, подолання хвилювання). Загально-педагогічна складова враховує особливості професійного спілкування, що є ідентичними для викладачів будь-яких дисциплін (переведення дидактичних завдань вивчення навчальної теми у сферу комунікативних завдань, розробка програми бінарних дій, орієнтація в просторових умовах аудиторії, застосування стилів, форм, методів педагогічного спілкування). Спеціально-педагогічна складова відображає специфіку викладання технічних дисциплін (володіння технічною грамотністю, термінологічною культурою; читання технічних схем, зображень, графіків; читання, розуміння та аналіз текстової й

графічної технічної інформації).

В результаті аналізу літературних джерел (М. Васильєва, М. Дяков, В. Кан-Калик, В. Каплінський, О. Леонтьєв, О. Орлова, Н. Плешкова, Ф. Рахматуліна, Є. Руденський, О. Румянцева, Л. Столяренко, Л. Тархан, Т. Туркот, О. Яковліва), конкретизації та узагальнення окремих дій, які виконуються викладачем технічних дисциплін в ході реалізації навчальної, методичної, науково-дослідної та управлінської діяльності визначено групи комунікативних умінь, а саме уміння з комунікативного прогнозування, зі встановлення контакту з партнером по спілкуванню, з саморегуляції емоційного стану, з використання невербальних засобів спілкування, мовленнєві уміння, уміння з управління спілкуванням, з самоаналізу комунікативної діяльності і її корекції, з самопізнання і організації роботи над собою. До їх складу входять окремі комунікативні уміння, які містять елементи загальної, загально-педагогічної та спеціально-педагогічної складових когнітивно-діяльнісного компоненту комунікативної компетентності.

Особистісний компонент містить здібності та якості особистості, необхідні для успішного здійснення комунікативних процесів у всіх видах педагогічної діяльності: емоційна стійкість, комунікабельність, доброзичливість, емпатійність, тактовність, гнучкість поведінки.

Аналіз стану формування у педагогів комунікативної компетентності, комунікативних якостей, комунікабельності, комунікативної культури, комунікативних умінь, умінь педагогічного спілкування (Л. Аверченко, Л. Барановська, М. Буланова-Топоркова, Н. Бутенко, І. Васильєв, Н. Волкова, В. Гриньова, М. Громкова, Г. Дегтярьова, Н. Дідусь, І. Зимняя, І. Зязюн, В. Кан-Калик, Н. Костриця, В. Кочина, Л. Лаврик-Слісенко, А. Маркова, Н. Осипова, Т. Поясок, О. Прокопова, І. Риданова, С. Самигін, В. Свистун, В. Семиченко, С. Сисоєва, Л. Тархан, К. Устеміров, І. Цимбалюк, Н. Шаметов, В. Ягупов) показав, що, в цілому, даний процес носить фрагментарний, несистемний, епізодичний характер. Поглиблений аналіз існуючих методик формування комунікативної компетентності засвідчив відсутність таких, які б було спрямовано на формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін на основі системи видів їхньої професійної діяльності (навчальної, методичної, науково-дослідної, управлінської). Це обумовлює проблему дослідження, яка полягає у підвищенні рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін в процесі фахової підготовки шляхом теоретичного обґрунтування, розробки та експериментальної перевірки методики її формування.

На основі аналізу наукових праць (В. Беспалько, І. Зимняя, О. Коваленко, М. Лазарєв, А. Мелецінек, О. Тихомиров, В. Якунин) теоретично обґрунтовано та розроблено модель цілей формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін, які сформульовані через перелік конкретних дій у вигляді дерева цілей (ієрархії) за чотирма рівнями засвоєння.

В результаті аналізу літературних джерел (Дж. Андерсон, Н. Брюханова, Н. Волкова, Н. Кузьміна, М. Лазарєв, А. Мелецінек, Р. Солсо, Г. Стайнов, Р. Хон) теоретично обґрунтовано та розроблено модель змісту формування

комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін, де відображається мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний (загальна, загально-педагогічна та спеціально-педагогічна складові) та особистісний компоненти комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін за видами педагогічної діяльності (рис. 1). Загальна складова містить інформацію, яка відбиває узагальнені відомості щодо спілкування, процесів комунікації незалежно від особливостей професійної діяльності; загально-педагогічна складова відображає інформацію щодо особливостей здійснення комунікативних процесів у різних видах педагогічної діяльності (навчальній, методичній, науково-дослідній, управлінській); спеціально-педагогічна складова включає відомості щодо специфіки виконання певних комунікативних дій викладачем технічних дисциплін. Ці складові реалізуються у процесі формування визначених груп комунікативних умінь.

На основі аналізу наукових джерел (Ю. Бабанський, П. Гальперін, І. Зимняя, О. Коваленко, А. Маркова, С. Рубінштейн, М. Сибирська, С. Сисоєва, Н. Тализіна, Т. Туркот) теоретично обґрунтовано та розроблено модель методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін, який забезпечує одночасну реалізацію складових змісту формування загальної, загально-педагогічної та спеціально-педагогічної складових когнітивно-діяльнісного компоненту комунікативної компетентності. Розроблений метод містить наступні етапи засвоєння професійної діяльності: формування мотивації, формування у студентів потреби й інтересу щодо оволодіння комунікативними вміннями, позитивного ставлення до навчання; визначення рівня базової підготовки студентів; засвоєння інформації або самостійне її опанування студентом (формування інформаційної бази); залучення студента до комунікативної діяльності (виконання дій у різних формах); визначення рівня сформованості комунікативної компетентності (контроль і корекція діяльності). У розробленій моделі передбачено організацію зворотного зв'язку протягом всіх етапів формування комунікативної компетентності.

В результаті аналізу літературних джерел (Г. Балл, В. Беспалько, Н. Брюханова, Н. Волкова, Д. Ельконін, І. Зимняя, І. Зязюн, І. Ільясів, В. Кан-Калик, О. Коваленко, Е. Машбіц, І. Подласий, Г. Стайнов, М. Ярмаченко) теоретично обґрунтовано та розроблено модель комплексних засобів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін, яка містить декларативну та процедурну частини відповідно до двох груп знань. Декларативна частина включає завдання, спрямовані на оволодіння трьома складовими змісту навчання (загальною, загально-педагогічною та спеціально-педагогічною). Процедурна частина містить етапи розв'язання професійно-комунікативних завдань, серед яких розуміння постановки задачі, розв'язання задачі, аналіз отриманого рішення.

У другому розділі – **«Методика формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки»** - розроблено цілі, зміст, метод і засоби формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки.

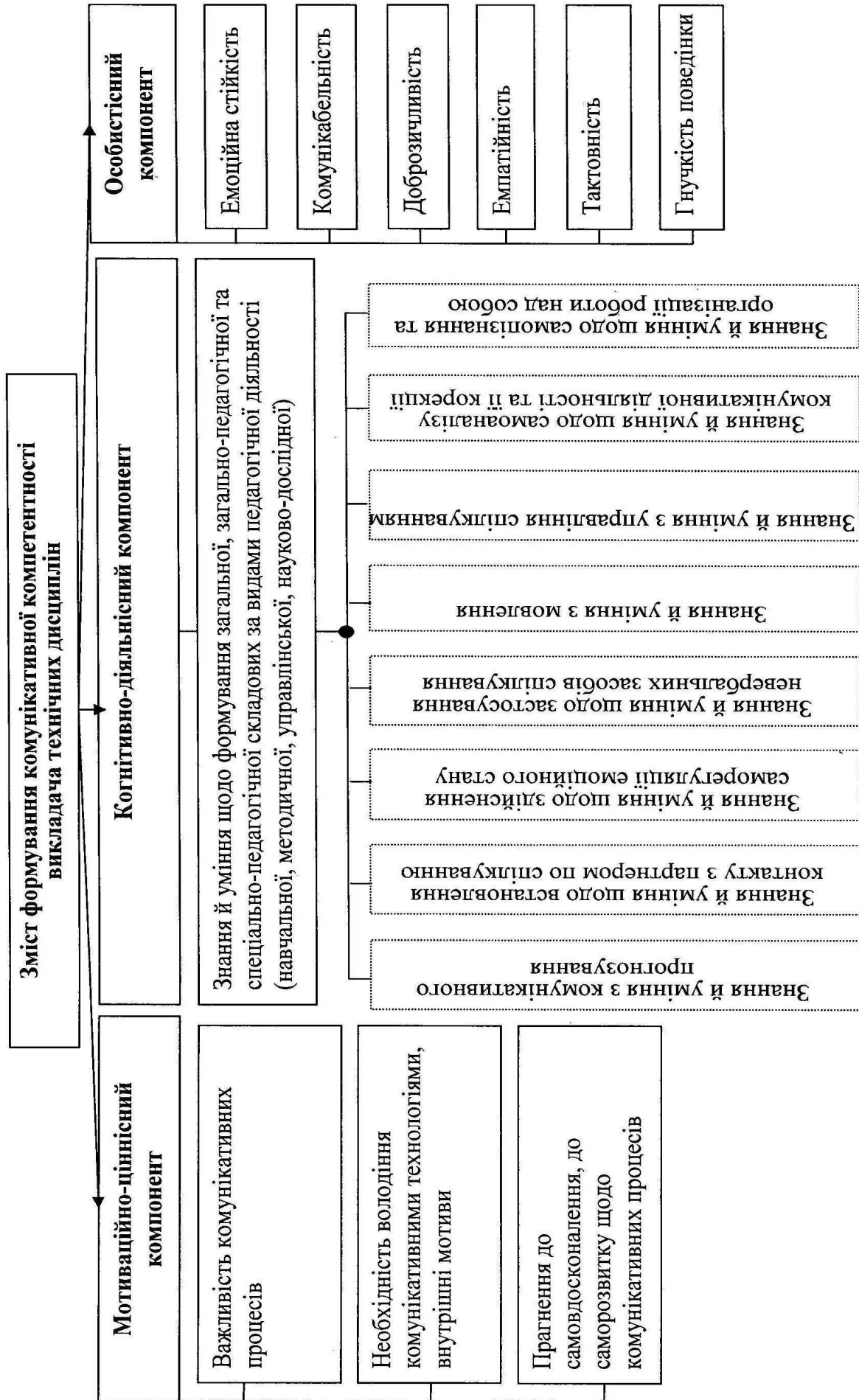

Рис. 1. Модель змісту формування комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін

Розроблені цілі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін конкретизують узагальнену модель цілей й відповідають структурі комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін. Вони представлені у вигляді переліку умінь (дій), які повинні виконувати студенти, відповідно до чотирьох рівнів засвоєння з визначенням еталонів дій у вигляді трикомпонентної структури: характеристики зовнішніх умов, очікуваних результатів, критеріїв оцінки сформованості дії.

Зміст формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін відповідає спроектованим цілям та включає знання, уміння й особистісні якості, що забезпечують формування мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного (загальної, загально-педагогічної та спеціально-педагогічної складових), особистісного компонентів комунікативної компетентності. Розроблений зміст реалізований у вигляді дисципліни «Комунікативні процеси у педагогічній діяльності» (КПДД), на вивчення якої відводиться 54 години (8 годин лекційних занять, 16 годин практичних занять, 30 годин самостійної роботи). Ця дисципліна містить два змістовні модулі, які включають певні теми, а саме:

- Модуль 1. Загальні засади комунікативної діяльності викладача технічних дисциплін: «Загальна характеристика комунікативних процесів в педагогічній діяльності», «Педагогічне спілкування»;

- Модуль 2. Технологія реалізації комунікативних процесів викладачем технічних дисциплін у педагогічній діяльності: «Невербальні та вербальні засоби в управлінні спілкуванням при здійсненні педагогічної діяльності викладачем технічних дисциплін», «Педагогічні конфлікти і шляхи їх вирішення».

Способом реалізації цілей і змісту є розроблений на основі відповідної моделі метод формування комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін, який містить етапи засвоєння професійної діяльності й реалізується в ході лекційних, практичних занять та під час самостійної роботи студентів. На етапі формування мотивації викладачем наводяться приклади з професійної педагогічної діяльності, які демонструють важливість високого рівня сформованості комунікативної компетентності. Рівень базової підготовки студентів визначається за допомогою вхідних контролів, а його формування, у разі необхідності, відбувається поступово в ході навчання нового матеріалу. У подальшому здійснюється викладання теоретичного матеріалу з дисципліни «КПДД» під час лекційних занять або ж організується самостійне його опанування студентами шляхом підготовки доповідей для практичних занять. Засвоєний навчальний матеріал є основою для виконання студентами комунікативної діяльності, до якої вони залучаються шляхом розв'язання завдань, виконання вправ як в ході практичних занять, так і під час самостійної роботи. Наступний етап передбачає проведення тестового контролю за матеріалом дисципліни «КПДД» та виконання комплексного підсумкового завдання. На всіх етапах реалізації методу організується зворотний зв'язок шляхом спостереження за діяльністю студентів, опитувань, поточних контролів, перевірок завдань, що дозволяє своєчасно надавати консультативну допомогу, рекомендації, завдяки

чому процес формування комунікативної компетентності стає керованим та більш ефективним.

Розроблені засоби формування комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін забезпечують реалізацію методу та досягнення цілей формування комунікативної компетентності за чотирма рівнями засвоєння. Ці засоби містять декларативну та процедурну частини. Декларативна частина, зокрема, містить інформацію щодо характеристики методів саморегуляції, характеристики засобів спілкування (загальна складова); характеристики етапів та стилів педагогічного спілкування (загально-педагогічна складова); термінологічної культури, читання технічних схем, зображень (спеціально-педагогічна складова). Процедурна частина містить завдання, що виконуються за етапами розв'язання професійно-комунікативних завдань. Це завдання, вправи, пов'язані, зокрема, з розробкою варіанту початку навчального заняття у певних умовах (заміна іншого викладача, напружений емоційний стан учнів тощо) або з вибором та реалізацією певної стратегії поведінки у конфліктній ситуації, що склалася між викладачем та учнем або колегою тощо.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін»** – розкрито загальні питання організації та проведення педагогічного експерименту, проаналізовано результати констатувального й контрольного його етапів.

Для перевірки гіпотези дисертаційної роботи протягом 2008-2015 рр. було проведено педагогічний експеримент на базі УПА, який включав констатувальний, формувальний і контрольний етапи. Загалом на різних етапах експерименту кількість учасників становила 441 особу, з яких 305 студентів інженерно-педагогічних спеціальностей, 136 викладачів технічних дисциплін закладів системи професійно-технічної освіти. На різних етапах його проведення було застосовано авторські й адаптовані матеріали (анкети, завдання, вправи).

На констатувальному етапі педагогічного експерименту було проведено аналіз результативності існуючих методик формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін. З'ясовано, що в результаті навчання за існуючими методиками у 9,2% студентів комунікативна компетентність сформована на високому рівні, у 42,4% студентів – на середньому рівні, у 48,4% студентів – на низькому рівні. Це вплинуло на значення показників результативності педагогічної діяльності цих студентів. Так, 9,6% студентів за показниками результативності педагогічної діяльності отримали оцінку «високий рівень», 39,4% студентів – оцінку «середній рівень», 51,0% студентів – оцінку «низький рівень». У подальшому на цьому етапі було здійснено відбір контрольних (КГ1 – 29 осіб, КГ2 – 30 осіб) та експериментальних (ЕГ1 – 31 особа, ЕГ2 – 30 осіб) груп. Визначено початковий рівень сформованості комунікативної компетентності у студентів КГ та ЕГ, який склав, відповідно 1,23 та 1,25 балів, що свідчить про відсутність істотної різниці між групами та недостатній рівень сформованості комунікативної компетентності.

На формувальному етапі педагогічного експерименту у навчальний процес

студентів ЕГ було впроваджено розроблену методику формування комунікативної компетентності, яку реалізовано на основі дисципліни «КППД». Студенти КГ навчалися за традиційним підходом.

На контрольному етапі педагогічного експерименту, який здійснювався у період проходження студентами інженерно-педагогічних спеціальностей педагогічної практики у закладах системи професійно-технічної освіти, оцінювався рівень сформованості у них комунікативної компетентності та порівнювалися результати, отримані студентами КГ та ЕГ (див. табл.). Було встановлено, що середнє значення оцінок за всіма показниками сформованості комунікативної компетентності у студентів ЕГ знаходиться у діапазоні 2,3 – 2,48 балів, що вище середнього рівня та свідчить про досягнення результату в навчанні. У студентів КГ середнє значення оцінок за всіма показниками сформованості комунікативної компетентності знаходиться у діапазоні 1,8 – 1,99 балів, що нижче середнього рівня та свідчить про недостатній рівень сформованості комунікативної компетентності. Статистичний аналіз отриманих даних підтвердив статистичну значущість результатів експериментальної роботи.

Таблиця

Результати експериментальної перевірки розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін

Показники сформованості комунікативної компетентності	Середні значення		Приріст, %
	КГ	ЕГ	
<i>1. Показники мотиваційно-ціннісного компоненту</i>	1,85	2,39	27,8
- усвідомлення важливості комунікативних процесів	1,80	2,30	27,8
- впевненість у необхідності оволодіння комунікативними техніками	1,79	2,38	28,5
- прагнення до самовдосконалення	1,95	2,48	27,2
<i>2. Показники когнітивно-діяльного компоненту</i>	1,92	2,41	25,3
- комунікативне прогнозування	1,90	2,40	26,3
- встановлення контакту	1,93	2,44	26,4
- саморегуляція	1,98	2,40	21,2
- використання невербальних засобів	1,95	2,42	24,1
- мовлення	1,89	2,44	29,1
- управління спілкуванням	1,92	2,36	22,9
- самоаналіз	1,97	2,42	22,8
- самопізнання	1,85	2,40	29,7
<i>3. Показники особистісного компоненту</i>	1,92	2,40	24,9
- емоційна стійкість	1,98	2,44	23,2
- комунікабельність	1,88	2,40	27,7
- доброзичливість	1,99	2,44	22,6
- емпатійність	1,93	2,41	24,9
- тактовність	1,95	2,40	23,1
- гнучкість поведінки	1,80	2,30	27,8

Проведений аналіз результатів педагогічного експерименту підтвердив гіпотезу дослідження і дозволив зробити висновок про підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних

дисциплін за рахунок впровадження розробленої методики її формування, що свідчить про досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення проблеми підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін в процесі фахової підготовки. Цю проблему вирішено шляхом теоретичного обґрунтування, розробки, експериментальної перевірки та впровадження у процес фахової підготовки цих фахівців методики формування комунікативної компетентності на основі системи видів педагогічної діяльності (навчальної, методичної, науково-дослідної, управлінської) викладача технічних дисциплін за загальною, загально-педагогічною, спеціально-педагогічною складовими когнітивно-діяльнісного компоненту комунікативної компетентності.

1. Аналіз основних напрямів державної освітньої політики в Україні, освітніх нормативних документів виявив необхідність підвищення якості професійної підготовки фахівців на засадах компетентнісного підходу, що знайшло відображення у Концепції підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», де у структурі професійної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін виокремлено комунікативну. У результаті аналізу змісту видів їхньої педагогічної діяльності встановлено, що комунікативна компетентність має наскрізний характер, тобто реалізується під час і навчальної, і методичної, і науково-дослідної, й управлінської діяльностей цих фахівців.

На основі аналізу літературних джерел з'ясовано зміст і структуру комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін. В результаті порівняння й узагальнення наукової інформації комунікативну компетентність викладача технічних дисциплін визначено як його здатність до проектування, реалізації, аналізу і контролю комунікативної діяльності, що виконується цим фахівцем у всіх видах професійної педагогічної діяльності (навчальній, методичній, науково-дослідній, управлінській).

У структурі комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін системно відображено види педагогічної діяльності (навчальна, методична, науково-дослідна, управлінська) з виділенням таких компонентів: мотиваційно-ціннісного (усвідомлення, розуміння важливості комунікативних процесів, впевненість у необхідності оволодіння комунікативними техніками, прагнення до самовдосконалення, саморозвитку у сфері комунікативної взаємодії); когнітивно-діяльнісного (загальна, загально-педагогічна та спеціально-педагогічна складові, які реалізуються у процесі формування знань й умінь з комунікативного прогнозування, встановлення контакту з партнером по спілкуванню, саморегуляції емоційного стану, використання невербальних засобів спілкування, мовленнєвих умінь, управління спілкуванням, самоаналізу комунікативної діяльності і її корекції, самопізнання і організації роботи над собою); особистісного (емоційна стійкість, комунікабельність, доброзичливість,

емпатійність, тактовність, гнучкість поведінки).

2. Аналіз стану формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки виявив фрагментарний, несистемний, епізодичний характер цього процесу, показав відсутність таких методик, які б було спрямовано на формування комунікативної компетентності у цих фахівців на основі системи видів їхньої професійної діяльності (навчальної, методичної, науково-дослідної, управлінської). Це обумовило проблему дослідження, яка полягає у підвищенні рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін в процесі фахової підготовки.

3. Теоретично обґрунтовано та розроблено моделі цілей, змісту, методу та комплексних засобів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки.

Модель цілей формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін відповідає структурі комунікативної компетентності. Цілі представлено у вигляді переліку умінь (дій), які повинні виконувати студенти за чотирма рівнями засвоєння з визначенням еталонів дій.

Модель змісту формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін відповідає цілям її формування й відображає загальну, загально-педагогічну та спеціально-педагогічну складові когнітивно-діяльнісного компоненту комунікативної компетентності за видами педагогічної діяльності (навчальної, методичної, науково-дослідної, управлінської).

Модель методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін забезпечує одночасне формування загальної, загально-педагогічної та спеціально-педагогічної складових когнітивно-діяльнісного компоненту; містить етапи засвоєння професійної діяльності (мотивація, формування у студентів потреби й інтересу до оволодіння комунікативними вміннями, позитивного ставлення; визначення рівня базової підготовки студентів; засвоєння інформації або її самостійне опанування студентом (формування інформаційної бази); залучення студента до комунікативної діяльності (виконання дій у різних формах); визначення рівня сформованості комунікативної компетентності (контроль і корекція діяльності)).

Для реалізації цілей, змісту й методу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін теоретично обґрунтовано та розроблено модель комплексних засобів, що містить такі частини: декларативну (завдання, що забезпечують оволодіння загальною, загально-педагогічною та спеціально-педагогічною складовими когнітивно-діяльнісного компоненту); процедурну (відображає етапи розв'язання професійно-комунікативних завдань: розуміння постановки задачі, розв'язання задачі, аналіз отриманого рішення).

4. На основі моделей цілей, змісту, методу й комплексних засобів розроблено методу формування комунікативної компетентності викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки, яку реалізовано на основі дисципліни «Комунікативні процеси у педагогічній діяльності».

Експериментально перевірено результативність розробленої методики. За підсумками проведення експериментального дослідження встановлено, що розроблена та впроваджена методика забезпечила підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності у студентів ЕГ у порівнянні зі студентами КГ: середні значення оцінок за показниками сформованості комунікативної компетентності у студентів ЕГ знаходяться у діапазоні 2,3 – 2,48 балів, що вище середнього рівня та свідчить про досягнення результату; середні значення оцінок за показниками сформованості комунікативної компетентності у студентів КГ знаходяться у діапазоні 1,8 – 1,99 балів, що нижче середнього рівня та характеризують недостатній рівень сформованості комунікативної компетентності.

Отримані експериментальні дані свідчать про результативність розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки. Це підтверджує гіпотезу дисертаційної роботи й висновок щодо виконання її завдань і досягнення мети.

Реалізований у дослідженні шлях формування комунікативної компетентності у майбутніх викладачів технічних дисциплін не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Подальшого дослідження потребує обґрунтування теоретичних і методичних засад формування комунікативної компетентності у майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі практичної підготовки; розробка методики формування комунікативної компетентності з застосуванням дистанційних технологій навчання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Коваленко О. Е. Комунікативні процеси в педагогічній діяльності : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів інженерно-педагогічних спеціальностей] / О. Е. Коваленко, Н. О. Брюханова, Т. В. Калініченко. – Х. : ВПП «Контраст», 2008. – 112 с.
2. Лысенко С. А. Коммуникативные процессы в педагогической деятельности : учебное пособие [для иностранных студентов высших учебных заведений инженерно-педагогических специальностей] / С. А. Лысенко, Т. В. Калиниченко. – Х. : УИПА, 2011. – 60 с.
3. Калиниченко Т. В. Роль педагогического общения в деятельности преподавателя / Т. В. Калиниченко // Професійна освіта: теорія і практика : науково-методичний бюлетень. – Х.: ХОУМЦ ПО, 1998. – №1–2(7–8). – С.137-139.
4. Калініченко Т. В. Використання комунікативних умінь в професійній діяльності інженера-педагога / Т. В. Калініченко // Професійна освіта : науково-методичний журнал. – Х. : ХОНМЦ ПТО, 1999. – №2 (10). – С. 108-111.
5. Калиниченко Т. В. Реализация дидактического проекта как один из видов деятельности инженера-педагога / Т. В. Калиниченко // Проблеми трудової і професійної підготовки: науково-методичний збірник. – Слов'янськ : СДП, 1999. – Вип. 3. – С. 37-40.
6. Калініченко Т. В. Комунікативна діяльність інженера-педагога при

викладанні технічних дисциплін / Т. В. Калініченко // Нові технології навчання : науково-методичний збірник. – К. : НМЦ ВО, 2002. – Вип. 33. – С. 124-129.

7. Калініченко Т. В. Комунікативна складова інженерно-педагогічної діяльності / Т. В. Калініченко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. – Х. : УПА, 2005. – Вип. 9. – С. 76-83.

8. Калініченко Т. В. Застосування діяльнісного підходу до визначення мети навчання майбутніх викладачів технічних дисциплін реалізації дидактичних проектів / Т. В. Калініченко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. – Х. : УПА, 2007. – Вип. 16. – С. 208-214.

9. Калініченко Т. В. Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін / Т. В. Калініченко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. – Х. : УПА, 2015. – Вип. 47. – С. 129-137.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Калініченко Т. В. Формування комунікативних умінь у майбутніх інженерів-педагогів / Т. В. Калініченко // Педагогіка, психологія, проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр. XXXVII науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів та співробітників Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків, 4-5 лютого 2004 р.). – Х. : УПА, 2004. – С. 10-12.

11. Калініченко Т. В. Організація самостійної роботи майбутніх інженерів-педагогів з оволодіння комунікативною діяльністю / Т. В. Калініченко // Стратегія посилення самостійної роботи студентів у контексті приєднання України до Болонського процесу: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Харків, 14-15 грудня 2004 р.). – Х. : ХНАМГ, 2004. – С. 143-144.

12. Калініченко Т. В. Місце комунікативної складової у системі інженерно-педагогічної діяльності / Т. В. Калініченко // Педагогіка, психологія, проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. тез доповідей XXXVIII науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів та співробітників Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків, 25-26 січня 2005 р.). – Х. : УПА, 2005. – Ч. 1. – С. 21-22.

13. Калініченко Т. В. Управління виховним процесом в умовах професійної підготовки фахівця інженерно-педагогічного профілю / Т. В. Калініченко // Управління в освіті: зб. матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18-19 квітня 2013 р.). – Львів: Видавництво «Тріада Плюс», 2013. – С. 100-101.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації

14. Калініченко Т. В. Підвищення якості підготовки інженерів-педагогів шляхом формування у них умінь реалізовувати дидактичний проект / Т. В. Калініченко // Управління якістю професійної освіти : зб. наук. пр. – Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2001. – С. 165-167.

15. Калініченко Т. В. Комунікативні процеси в педагогічній діяльності : методичні рекомендації до практичних занять [для студентів інженерно-педагогічних спеціальностей] / Т. В. Калініченко. – Х. : УПА, 2010. – 56 с.

16. Коваленко О. Е. Комунікативні процеси в педагогічній діяльності : методичні вказівки по організації та плануванню самостійної роботи [для студентів інженерно-педагогічних спеціальностей] / О. Е. Коваленко, Т. В. Калініченко. – Х.: УІПА, 2010. – 48 с.

17. Коваленко Е. Э. Коммуникативные процессы в педагогической деятельности : методические указания по организации и планированию самостоятельной работы [для иностранных студентов дневной формы обучения всех инженерно-педагогических специальностей] / Е. Э. Коваленко, С. А. Лысенко, Т. В. Калиниченко. – Х. : УИПА, 2013.– 40 с.

АНОТАЦІЇ

Калініченко Т. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, 2016.

У дисертації теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено методику формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів технічних дисциплін у процесі фахової підготовки на основі системи видів педагогічної діяльності (навчальної, методичної, науково-дослідної, управлінської) викладача технічних дисциплін за загальною, загально-педагогічною, спеціально-педагогічною складовими когнітивно-діяльнісного компоненту комунікативної компетентності із застосуванням комплексних засобів. Подальшого розвитку набули структура комунікативної компетентності викладача технічних дисциплін та метод її формування. Експериментально підтверджено результативність розробленої методики.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікативні уміння, комунікація, спілкування, види професійної педагогічної діяльності, методи навчання, викладачі технічних дисциплін.

Калиниченко Т. В. Формирование коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин в процессе профессиональной подготовки. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. - Украинская инженерно-педагогическая академия, Харьков, 2016.

Диссертационная работа посвящена проблеме повышения уровня коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин в процессе профессиональной подготовки. Анализ исследуемой проблемы выявил наличие противоречий: между потребностью общества в преподавателях технических дисциплин с высоким уровнем коммуникативной компетентности и недостаточным уровнем ее формирования в процессе профессиональной подготовки; между необходимостью усовершенствования

процесса формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин в процессе профессиональной подготовки и недостаточной разработанностью теоретических и методических основ ее формирования.

Для решения данных противоречий в диссертационной работе решен ряд задач. Установлено, что под коммуникативной компетентностью преподавателя технических дисциплин понимается его способность проектировать, реализовать, анализировать и осуществлять контроль коммуникативной деятельности, выполняемой этим специалистом во всех видах профессиональной педагогической деятельности (учебной, методической, научно-исследовательской, управленческой). В структуре коммуникативной компетентности преподавателя технических дисциплин выявлены такие компоненты: мотивационно-ценностный (осознание, понимание важности коммуникативных процессов, уверенность в необходимости освоения коммуникативных техник, стремление к самосовершенствованию, саморазвитию); когнитивно-деятельностный (знания и умения коммуникативного прогнозирования, установления контакта с партнером по общению, саморегуляции эмоционального состояния, использования невербальных средств общения, речевые умения, знания и умения по управлению общением, самоанализу коммуникативной деятельности и ее коррекции, самопознанию и организации работы над собой, которые реализованы в соответствии с общей, общепедагогической и специально-педагогической составляющими); личностный (эмоциональная устойчивость, коммуникабельность, доброжелательность, эмпатийность, тактичность, справедливость, гибкость поведения).

В результате анализа состояния формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин в процессе профессиональной подготовки установлен фрагментарный, несистемный, эпизодический характер этого процесса, отсутствие методик, направленных на формирование коммуникативной компетентности на основе системы видов педагогической деятельности (учебной, методической, научно-исследовательской, управленческой), что и определило проблему исследования.

В работе теоретически обоснованы и разработаны модели целей, содержания, метода и комплексных средств формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин. При разработке модели целей учтены требования иерархичности, понятности и диагностичности. Цели соответствуют структуре коммуникативной компетентности, представлены в виде перечня умений (действий), отражают четыре уровня усвоения с установленными эталонами действий.

Модель содержания формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин отражает общую, общепедагогическую и специально-педагогическую составляющие когнитивно-деятельностного компонента коммуникативной компетентности в соответствии с видами педагогической деятельности.

Модель метода формирования коммуникативной компетентности будущих

преподавателей технических дисциплин обеспечивает реализацию общей, общепедагогической и специально-педагогической составляющих содержания. Метод отражает этапы усвоения профессиональной деятельности, среди которых мотивация, формирование потребности в освоении коммуникативных умений, позитивного отношения к обучению; определение уровня базовой подготовки и его повышение при необходимости; формирование информационной базы; привлечение студента к коммуникативной деятельности; определение уровня сформированности коммуникативной компетентности в соответствии с видами педагогической деятельности этих специалистов.

Теоретически обоснована и разработана модель комплексных средств, включающая такие составляющие: декларативную (задания, обеспечивающие овладение общей, общепедагогической и специально-педагогической составляющими содержания) и процедурную (соответствует этапам решения профессионально-коммуникативных задач: понимание постановки задачи, решение задачи, анализ полученного решения).

На основе моделей целей, содержания, метода и комплексных средств разработана и апробирована методика формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей технических дисциплин в процессе профессиональной подготовки, которая позволила повысить уровень сформированности коммуникативной компетентности этих специалистов, что подтверждается результатами педагогического эксперимента.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникативные умения, коммуникация, общение, виды профессиональной педагогической деятельности, методы обучения, преподаватели технических дисциплин.

Kalinichenko T. V. Formation of communicative competence of the future teachers of technical subjects in the process of professional training. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in pedagogical studies, specialty 13.00.04 – Theory and methods of vocational training. – Ukrainian Engineering Pedagogical Academy, Kharkiv, 2016.

In the dissertation theoretically is grounded and developed the methodology (goals, content, method and means) of forming communicative competence of the future teachers of technical subjects in the process of professional training. The methodology forming of communicative competence is based on the types of pedagogical activity (training, methodical, research, management) of the teachers of technical subjects with considering the general, general-professional and specially-professional constituents of cognitive-activity component of communicative competence. The means forming of communicative competence is contains of declarative and procedural parts. The structure of communicative competence displays the types of pedagogical activity and method of forming communicative competence. Experimental research have confirmed the efficiency of the developed methodology.

Key words: communicative competence, communicative abilities, communication, intercourse, types of professional pedagogical activity, teaching methods, teachers of technical subjects.

